

КРИТЕРІЇ ДОЦІЛЬНОСТІ РЕФОРМУВАННЯ УМОВНО ТА БЕЗУМОВНО НЕЕФЕКТИВНИХ ФОРМАЛЬНИХ ПРАВИЛ

© 2016 АБРАМОВ Ф. В.

УДК 330.1

Абрамов Ф. В. Критерії доцільності реформування умовно та безумовно неефективних формальних правил

Мета статті полягає у виділенні критеріїв доцільності реформування неефективних формальних правил і визначенні напрямків підвищення їх ефективності. Виділено критерії доцільності реформування умовно та безумовно неефективних формальних правил. Доведено, що у випадку безумовно неефективних формальних правил, відповідно до запропонованих критеріїв доцільності реформування, єдиний тип неефективних формальних правил, реформування якого є недоцільним, – етично неефективні формальні правила у вузькому сенсі. Для випадків, коли реформування безумовно неефективних формальних правил є доцільним, запропоновано заходи підвищення їх ефективності. Показано, що у випадку умовно неефективних формальних правил, що характеризуються як цільовою, так й трансакційною неефективністю, рівень трансакційних витрат усунення зовнішніх чинників неефективності є єдиним критерієм доцільності реформування, а заходи щодо підвищення ефективності даної групи формальних правил мають полягати в усуненні зовнішніх чинників неефективності відповідних умовно неефективних формальних правил.

Ключові слова: трансакційні витрати, бюрократичні процедури, критерії ефективності.

Бібл.: 8.

Абрамов Федір Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри загальної економічної теорії, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалия, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Abramov@kpi.kharkov.ua

УДК 330.1

Абрамов Ф. В. Критерии целесообразности реформирования условно и безусловно неэффективных формальных правил

Цель статьи заключается в выявлении критериев целесообразности реформирования неэффективных формальных правил и определении направлений повышения их эффективности. Выделены критерии целесообразности реформирования условно и безусловно неэффективных формальных правил. Доказано, что в случае безусловно неэффективных формальных правил, в соответствии с предложенными критериями целесообразности реформирования, единственный тип неэффективных формальных правил, реформирование которого нецелесообразно, – этически неэффективные формальные правила в узком смысле. Для случаев, когда реформирование безусловно неэффективных формальных правил является целесообразным, предложены методы повышения их эффективности. Показано, что в случае условно неэффективных формальных правил, которые характеризуются как целевой, так и трансакционной неэффективностью, уровень трансакционных издержек устранения внешних факторов неэффективности является единственным критерием целесообразности реформирования, а меры по повышению эффективности данной группы формальных правил должны заключаться в устранении внешних факторов неэффективности соответствующих условно неэффективных формальных правил.

Ключевые слова: трансакционные издержки, бюрократические процедуры, критерии эффективности.

Библ.: 8.

Абрамов Федор Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры общей экономической теории, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: Abramov@kpi.kharkov.ua

UDC 330.1

Abramov F. V. Criteria for the Appropriateness of Reforming Both the Conditionally and the Unconditionally Inefficient Formal Rules

The article is aimed at identifying criteria for the appropriateness of reforming the inefficient formal rules and determining directions for improving their efficiency. Criteria for the appropriateness of reforming both the conditionally and the unconditionally inefficient formal rules have been allocated. It is proved that in case of unconditionally inefficient formal rules, in accordance with the proposed criteria for the appropriateness of reforming, the only type of inefficient formal rules, reforming which will be inappropriate, are the ethically ineffective formal rules in the narrow sense. In the cases where reforming the unconditionally inefficient formal rules is appropriate, methods to improve their efficiency have been proposed. It has been shown that in the case of conditionally inefficient formal rules, which are characterized by both the target and the transaction inefficiency, level of transaction costs on removing the external inefficiency factors is the sole criterion for the appropriateness of reforming, and measures to improve the efficiency of this group of formal rules must consist in removing the external inefficiency factors of the related conditionally inefficient formal rules.

Keywords: transaction costs, bureaucratic procedures, criteria of efficiency.

Bibl.: 8.

Abramov Fedir V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Economic Theory, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (21 Bahalilia Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Abramov@kpi.kharkov.ua

З часів появи перших робіт Д. Норта [1] важливість формальних правил стала незаперечною. Ефективність чи неефективність чинних формальних правил є головним чинником для економічного зростання та інших аспектів економічного та суспільного життя. Відповідно, через цю надзвичайну важливість чинних формальних правил для економічного розвитку багато досліджень присвячується виявленню причин виникнення та існування неефективних формальних правил. Оскільки проблема неефективності чинних формальних правил є актуальною для багатьох країн світу, ще більшого значення, ніж визначення причин неефективності

формальних правил, набуває пошук шляхів підвищення їх ефективності.

Причини та наслідки змін інституціональних рамок вже самі по собі викликають закономірну увагу дослідників [2, 3]. При цьому вивчаються як формальні, так і неформальні інституціональні рамки [4]. Також дослідників цікавлять чинники, що обумовлюють причини ефективності/неефективності інститутів та причини відмінностей у їх ефективності в різних країнах [5]. Проте найбільшу зацікавленість науковців викликають цілеспрямовані інституціональні реформи як в окремих сферах [6], так і докорінні інституціональні реформи,

що відбуваються в багатьох країнах. Тому *метою* статті є виділення критеріїв доцільності реформування умовно та безумовно неефективних формальних правил і визначення напрямків підвищення їх ефективності як в умовах наявності зовнішніх чинників неефективності формальних правил, так і в умовах їх відсутності.

Підвищення ефективності чинних формальних правил є надзвичайно актуальним і важливим для економічного розвитку. Проте самі по собі усвідомлення необхідності та готовність до реформування інституціональних рамок не гарантує того, що ефективність формальних правил дійсно буде підвищена. Для успішного реформування неефективних формальних правил необхідно не лише усвідомлювати необхідність цього, але й знати чинники, що призводять до неефективності формальних правил, і розуміти, яким чином можна досягти поставленої мети. У протилежному випадку реформи виявляться недовірними, і ефективність реформованих формальних правил буде такою ж низькою, що і попередніх формальних правил, або навіть гіршою.

Розуміння причин неефективності чинних формальних правил та шляхів їх усунення може бути корисним і при копіюванні та адаптації до місцевих умов формальних правил, що виявили свою ефективність в інших країнах. Бо в багатьох випадках ефективність запозичених формальних правил значною мірою залежить від ефективності інших елементів інституціональних рамок, що склалися в країні, та інших зовнішніх чинників.

Зрозуміло, що неможливо розробити один універсальний метод підвищення ефективності формальних правил, який був би однаково дієвим для всіх можливих типів неефективності формальних правил. Існує безліч причин неефективності формальних правил, і в кожному окремому випадку може діяти своя комбінація причин. Проте, виділивши основні типи неефективності формальних правил, можна, принаймні, виділити основні напрямки підвищення ефективності для кожного окремого типу неефективних формальних правил.

Для оцінки ефективності формальних правил нами було запропоновано три критерії ефективності/неефективності формальних правил [7]:

- ✦ цільова неефективність;
- ✦ транзакційна неефективність;
- ✦ етична неефективність.

Відповідно до названих критеріїв ефективності можна виділити три типи неефективних формальних правил. *По-перше*, неефективні формальні правила, що в принципі нездатні досягти поставленої мети через критичні помилки, що були допущені під час їх розробки – формальні правила, що характеризуються цільовою неефективністю. *По-друге*, неефективні формальні правила, що теоретично дозволяють досягти поставленої мети, але пов'язані з надзвичайно високими транзакційними витратами бюрократичних процедур – транзакційно неефективні формальні правила. *По-третє*, неефективні формальні правила, що суперечать морально-етичним нормам суспільства, – етично неефективні формальні правила.

Крім того, усі можливі неефективні формальні правила можуть бути поділені на дві великі групи: безумовно неефективні формальні правила та умовно неефективні формальні правила [8].

Перша з названих груп – *безумовно неефективні формальні правила* – об'єднує формальні правила, неефективність яких обумовлена недоліками самих формальних правил або їх неефективною реалізацією. Ступень неефективності формальних правил цієї групи не залежить від особливостей реалізації інших елементів інституціональних рамок країни. З виділених нами трьох типів ефективності формальних правил безумовно неефективні формальні правила можуть характеризуватися будь-яким типом неефективності.

На відміну від попередньої групи неефективних формальних правил друга група – *умовно неефективні формальні правила* – об'єднує формальні правила, неефективність яких обумовлена зовнішніми чинниками неефективності: відсутністю чи неефективністю інших формальних правил, особливостями структури ринку, тощо. Умовно неефективні формальні правила можуть характеризуватися лише двома типами неефективності: цільовою та транзакційною неефективністю.

Перед подальшим розглядом необхідно визначити, що саме ми розуміємо під підвищенням ефективності або реформуванням чинних формальних правил і доцільністю/недоцільністю їх реформування. Реформування чинних формальних правил, вочевидь, передбачає внесення певних змін у самі формальні правила, чи до принципів їх реалізації, проте підвищення ефективності певних формальних правил може вимагати настільки глибоке їх переопрацювання, що правильніше вже буде казати не про реформування, а про необхідність їх заміни альтернативними формальними правилами, що дозволяють більш ефективно досягти поставленої мети. А оскільки не існує чіткої межі між внесенням змін до чинних формальних правил та зміною самих формальних правил, то ми далі будемо розглядати будь-яке реформування чинних формальних правил як зміну одного альтернативного набору формальних правил на інший, а вислови «реформування формальних правил» та «заміна формальних правил» використовувати як синоніми.

Наскільки б важливим не було підвищення ефективності формальних правил, існують випадки, коли реформування неефективних формальних правил є недоцільним.

По-перше, сама мета, для досягнення якої були розроблені неефективні формальні правила, може виявитись хибною. У цьому разі замість намагань підвищити ефективність даних формальних правил доцільніше буде їх взагалі скасувати.

По-друге, в окремих випадках, навіть коли обрано найефективніший з усіх можливих альтернативних наборів формальних правил, що регулюють певне питання, транзакційні витрати заміни неефективних чинних формальних правил можуть виявитись настільки високими, що перевищуватимуть будь-яку можливу перевагу від впровадження альтернативного набору формальних правил.

По-третє, альтернативні формальні правила можуть характеризуватися значною прямою несиметричністю, через що зацікавлені групи можуть легко домогтися їх скасування, бо витрати на скасування таких правил набагато нижче витрат на їх прийняття.

У всіх зазначених випадках реформування чинних формальних правил є об'єктивно неможливим, і найбільш раціональним рішенням буде відтермінувати або взагалі відмовитися від намагань підвищити ефективність даних формальних правил.

Відповідно до вищезазначеного можна сформулювати такі критерії доцільності реформування неефективних формальних правил:

- ✦ прийнятність для суспільства мети, досягненню якої мають сприяти неефективні формальні правила;
- ✦ низький рівень трансакційних витрат заміни формальних правил, порівняно з очікуваною перевагою від їх зміни;
- ✦ відсутність прямої несиметричності альтернативних формальних правил.

Очевидно, що реформування неефективних формальних правил буде доцільним лише тоді, коли виконуються всі критерії доцільності.

Спочатку розглянемо теоретичну можливість та доцільність підвищення ефективності безумовно неефективних формальних правил.

Ефективність безумовно неефективних формальних правил не залежить від наявності чи відсутності жодних зовнішніх факторів і, як вже зазначалося раніше, причина їх неефективності криється у вадах самих формальних правил чи помилках під час їх реалізації. Тому в тих випадках, коли реформування безумовно неефективних формальних правил є доцільним, дійсно дієві заходи з підвищення ефективності даної групи неефективних формальних правил мають передбачати внесення змін безпосередньо до самих формальних правил або коригування методів їх реалізації.

Відповідно до визначення формальні правила, що характеризуються цільовою неефективністю, не дозволяють досягти поставленої мети через вади самих формальних правил, тому досягнення поставленої мети стає можливим тільки після скасування даних формальних правил і прийняття інших, альтернативних, формальних правил, що характеризуються більшою цільовою ефективністю. Наявність же альтернативних формальних правил можна вважати практично гарантованою тому, що у переважній більшості випадків поставлена мета може бути досягнута різними шляхами, кожному з яких відповідає свій варіант формальних правил.

Тому якщо мета, досягненню якої має сприяти реформоване формальне правило, є прийнятною для суспільства, а також виконуються й інші критерії доцільності, то реформування безумовно неефективних формальних правил, що характеризуються цільовою неефективністю, є не лише доцільним, але й можливим.

На відміну від попереднього типу неефективних формальних правил трансакційно неефективні формальні правила дозволяють досягти поставленої мети,

але її досягнення пов'язане з високим рівнем трансакційних витрат бюрократичних процедур. Саме це й є основною причиною неефективності даних формальних правил – підприємці та пересічні громадяни, намагаючись зменшити рівень власних трансакційних витрат бюрократичних процедур, просто ухиляються від дотримання вимог чинних формальних правил і вдаються до корупційних схем або користуються паралельними неформальними правилами.

В умовах безумовної неефективності рівень трансакційних витрат бюрократичних процедур обумовлюється кількістю та заплутаністю бюрократичних процедур, що передбачені безпосередньо самими трансакційно неефективними формальними правилами. Як і в попередньому випадку, підвищення ефективності трансакційно неефективних формальних правил передбачає реформування самих формальних правил. Проте заміна чинних формальних правил альтернативними є зайвою – для підвищення ефективності даного типу неефективних формальних правил достатньо лише прибрати зайві бюрократичні процедури.

Скасування численних суперечливих бюрократичних процедур і усунення організаційних недоліків у реалізації формальних правил не вимагають значних зусиль і, відповідно, очікувані переваги від реформування трансакційно неефективних формальних правил, у вигляді зменшення рівня трансакційних витрат бюрократичних процедур, будуть значно більшими за трансакційні витрати, що пов'язані з усуненням зайвих бюрократичних бар'єрів. Навіть у тих випадках, коли чинні формальні правила вже є достатньо ефективними, реформування матиме сенс, бо очікувані переваги все одно будуть перевищувати незначні витрати оскарження зайвої бюрократичної процедури. Тому можна впевнено стверджувати, що у випадку безумовної неефективності заходи з підвищення ефективності трансакційно неефективних формальних правил є доцільними за будь-яких обставин.

Мабуть найбільш суперечливим є питання доречності підвищення ефективності етично неефективних формальних правил. Мета, якій мають сприяти етично неефективні формальні правила, суперечить морально-етичним нормам всього суспільства чи значної його частини, що призводить до того, що значні шари суспільства ухиляються від дотримання даних формальних правил. Тому поставлена мета може бути досягнута лише за рахунок зростання витрат примусу до їх виконання. Очевидно, що чим більшою буде частка населення, що не схвалює відповідні формальні правила, тим більшими будуть витрати, пов'язані з примусом незгодних до виконання даних формальних правил.

Фактично, питання доцільності реформування етично неефективних формальних правил зводиться до того, чи вважати мету, якій мають сприяти дані етично неефективні формальні правила, хибною, чи ні. Якщо мета буде визнана хибною, то, відповідно до запропонованих нами критеріїв доцільності, реформування відповідних формальних правил буде недоречним, і найкращім рішенням буде їх повне скасування. У проти-

лежному випадку реформування етично неефективних формальних правил слід визнати доцільним, і єдиним шляхом підвищення їх ефективності буде примус до їх виконання.

Чи згодне буде суспільство піти на ці витрати, намагаючись досягти поставленої мети, залежатиме від того, наскільки цінують свої етичні переконання зацікавлені групи та від їх обізнаності щодо реального співвідношення потенційних переваг від досягнення поставленої мети та загальних витрат її досягнення. Таким чином, у загальному випадку, неможливо дати однозначну відповідь щодо доцільності реформування етично неефективних формальних правил.

Якщо ж дати більш вузьке визначення етично неефективних формальних правил, згідно з яким етично неефективними слід вважати лише ті формальні правила, що суперечать морально-етичним нормам суспільства та очікувані переваги від застосування яких є меншими за витрати примусу та можливі негативні зовнішні ефекти, то мету етично неефективних формальних правил у вузькому сенсі слід визнати хибною.

Таким чином, реформування етично неефективних формальних правил у вузькому сенсі є недоцільним.

Тепер розглянемо доцільність та можливі напрямки підвищення ефективності умовно неефективних формальних правил.

Зовнішні чинники можуть призводити як до цілової, так й до транзакційної неефективності формальних правил, але головною особливістю умовно неефективних формальних правил є те, що їх ефективність залежить від наявності зовнішніх чинників неефективності. За відсутності зовнішніх чинників неефективності дані формальні правила можуть бути найефективнішими з усіх альтернативних формальних правил, що регулюють одне й теж саме питання. Тому, незалежно від конкретного типу неефективності, єдиною можливістю підвищити ефективність умовно неефективних формальних правил є усунення відповідних зовнішніх чинників.

Залежність від зовнішніх чинників визначає також і доцільність реформування формальних правил.

З першого погляду, оскільки умовно неефективні формальні правила є ефективними за відсутності зовнішніх чинників неефективності, може здаватися, що підвищення ефективності цих формальних правил шляхом усунення зовнішніх чинників неефективності буде доречним за будь-яких обставин. Проте це не завжди так.

Під час визначення доцільності реформування умовно неефективних формальних правил необхідно звертати увагу на два чинники: вартість усунення зовнішніх чинників неефективності та тривалість перехідного періоду, тобто часу, що необхідний для їх усунення.

Теоретична можливість усунення зовнішніх чинників неефективності ще не є гарантією доцільності реформування умовно неефективних формальних правил. Успішність подібних реформ напряму залежатиме від того, наскільки легко можуть бути усунені зовнішні чинники. Тобто від величини транзакційних витрат усунення зовнішніх чинників – витрат, що має понести суспільство, намагаючись усунути відповідні зовнішні

чинники. У випадку умовно неефективних формальних правил витрати усунення зовнішніх чинників виступають в ролі транзакційних витрат заміни неефективних формальних правил – одного з критеріїв доцільності реформування. Тому чим вище будуть витрати усунення, тим менш доцільним буде намагання підвищити ефективність умовно неефективних формальних правил, і після досягнення певного граничного рівня витрат усунення для суспільства, як і у випадку принципової неможливості усунення зовнішніх чинників, доцільнішим стає відмовитись від реформування умовно неефективних формальних правил.

Теж саме стосується заміни умовно неефективних формальних правил на альтернативні формальні правила, ефективність яких не залежать від зовнішніх чинників: у випадку високого рівня транзакційних витрат заміни – реформування недоцільне.

Крім того, слід враховувати, що навіть у тих випадках, коли не існує принципових перепон для усунення зовнішніх чинників неефективності та їх усунення не вимагає від суспільства неприйнятно високих витрат, все одно реформування, у окремих випадках, може вимагати значного часу, протягом якого відповідні умовно неефективні формальні правила будуть залишатися неефективними з усіма негативними наслідками. У тих випадках, коли усунення зовнішніх чинників неефективності вимагає тривалого перехідного періоду, дію відповідних умовно неефективних формальних правил варто призупинити й ввести їх в дію лише після закінчення перехідного періоду.

Формально, у короткостроковому періоді зовнішні чинники неефективності, усунення яких вимагає тривалого перехідного періоду можуть бути представлені як зовнішні чинники, усунення яких вимагає витрат вищих за очікуванні переваги.

Враховуючи, що за відсутності зовнішніх чинників неефективності умовно неефективні формальні правила є ефективними, можна стверджувати, що єдиний критерій доцільності реформування для даної групи формальних правил – рівень транзакційних витрат усунення зовнішніх чинників чи заміни формальних правил.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки.

По-перше, найбільш важливими факторами, що призводять до недоцільності реформування неефективних формальних правил, є: хибність мети, досягненню якої мали сприяти формальні правила, що планувалося реформувати; перевищення транзакційних витрат на заміну очікуваної переваги від впровадження альтернативного набору формальних правил; значна пряма несиметричність альтернативних формальних правил.

По-друге, у випадку безумовно неефективних формальних правил реформування може бути доцільним для транзакційно неефективних формальних правил та формальних правил, що характеризуються цільовою неефективністю. При виконанні всіх критеріїв доцільності реформування безумовно неефективних формальних правил передбачає внесення змін безпосередньо до са-

мих формальних правил чи їх заміну більш ефективними альтернативними формальними правилами.

По-третє, основною особливістю умовно неефективних формальних правил є те, що заходи з підвищення їх ефективності мають бути націлені не на реформування самих формальних правил, а на усунення зовнішніх чинників неефективності. При цьому єдиним чинником, що визначає доцільність реформування умовно неефективних формальних правил, є рівень трансакційних витрат на усунення зовнішніх чинників неефективності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Норт Д.** Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт / Пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
2. **Pierson, P.** The Limits of Design: Explaining Institutional Origins and Change / P. Pierson // *Governance: An International Journal of Policy and Administration*. – 2000. – Vol. 13, No. 4. – P. 475–499.
3. **Gingrich, J.** Varying Costs to Change? Institutional Change in the Public Sector / J. Gingrich // *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*. – 2015. – Vol. 28, No. 1. – P. 41–60.
4. **Higgs, R.** The complex course of ideological change / R. Higgs // *American journal of economics and sociology*. – 2008. – Vol. 67, No. 4. – P. 547–565.
5. **Mijiyawa, A. G.** Determinants of property rights institutions: survey of literature and new evidence / A. G. Mijiyawa // *Economics of governance*. – 2013. – Vol. 14, No. 2. – P. 127–183.
6. **Webbink, D.** Returns to University Education: Evidence from a Dutch Institutional Reform / D. Webbink // *Economica*. – 2007. – Vol. 74, No. 293. – P. 113–134.
7. **Абрамов Ф. В.** Критерии эффективности формальных правил и их влияние на экономическое развитие / Ф. В. Абрамов // *Вісник Одеського національного університету*. – 2011. – Т. 16, Вип. 20. – С. 7–13.
8. **Абрамов Ф. В.** Чинники сталості умовно неефективних формальних правил / Ф. В. Абрамов // *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» Збірник наукових праць. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва*. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2015. – № 26. – С. 125–131.

REFERENCES

- Abramov, F. V. "Kriterii effektivnosti formalnikh pravil i ikh vliyaniye na ekonomicheskoye razvitiye" [Criteria of efficiency of formal rules and their impact on economic development]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 16, no. 20 (2011): 7-13.
- Abramov, F. V. "Chynnyky stalosti umovno neefektyvnykh formalnykh pravyl" [The factors of stability of conditionally inefficient formal rules]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. Seriya «Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva», no. 26 (2015): 125-131.
- Gingrich, J. "Varying Costs to Change? Institutional Change in the Public Sector". *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, vol. 28, no. 1 (2015): 41-60.
- Higgs, R. "The complex course of ideological change". *American journal of economics and sociology*, vol. 67, no. 4 (2008): 547-565.
- Mijiyawa, A. G. "Determinants of property rights institutions: survey of literature and new evidence". *Economics of governance*, vol. 14, no. 2 (2013): 127-183.
- Nort, D. *Instyuttsii, instyuttsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and economic performance]. Kyiv: Osnovy, 2000.
- Pierson, P. "The Limits of Design: Explaining Institutional Origins and Change". *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, vol. 13, no. 4 (2000): 475-499.
- Webbink, D. "Returns to university education: evidence from a dutch institutional reform". *Economica*, vol. 74, no. 293 (2007): 113-134.